

ЕЛЕМЕНТИ МЕТОДОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

©2020 СОСНОВСЬКА О. О., ЖИТАР М. О.

УДК 338.2:351.862.4

JEL: B41; D01; D21

Сосновська О. О., Житар М. О. Елементи методології управління економічною безпекою підприємства

У статті визначено структурні елементи методології управління економічною безпекою підприємства як наукового підґрунтя дослідження цього процесу для формування світогляду щодо їх сутності та виявлення можливостей застосування в управлінських рішеннях. Систематизовано концепції та теорії методології управління економічною безпекою підприємства за її ключовими функціональними підсистемами – інформаційною, фінансовою, кадровою, інноваційно-інвестиційною. Встановлено, що значне місце серед елементів методології досліджуваного процесу належить системі принципів управління, серед яких виділено та охарактеризовано низку фундаментальних (загальнонаукових) і специфічних (конкретних) принципів. Виокремлено системний, функціональний, процесний, структурний, ситуаційний (варіантний), оптимізаційний і поведінковий наукові підходи до управління економічною безпекою підприємства та визначено можливості їх реалізації. Обґрунтовано, що процес управління доволі часто розглядається як сукупність функцій, а саме: певних видів діяльності, у процесі яких здійснюється вплив на об'єкт управління для досягнення поставленої мети. З огляду на це, запропоновано використання функціональної ознаки для систематизації методів управління економічною безпекою підприємства відповідно до функцій прогнозування, планування, аналізу, оцінки, організації та контролю. Уточнено, що запропоновані елементи методології управління економічною безпекою підприємства є взаємодоповнюючими та послідовними. При цьому зазначено, що вибір конкретного елемента методології процесу дослідження залежить від багатьох факторів впливу – специфіки діяльності підприємства, його ресурсних можливостей, цільових орієнтирів, часового проміжку, наявного рівня економічної безпеки. Узагальнено, що усвідомлення необхідності вмілого використання методологічного базису при реалізації такого складного та багатогранного процесу, як управління економічною безпекою підприємства, є запорукою його успішного функціонування та сталого розвитку в умовах сьогодення.

Ключові слова: підприємство, економічна безпека, методологія управління, концепції, теорії, принципи, наукові підходи, методи.

DOI:

Рис.: 1. **Табл.:** 3. **Бібл.:** 14.

Сосновська Ольга Олександрівна – доктор економічних наук, доцент, завідувачка кафедри фінансів та економіки, Київський університет імені Бориса Грінченка (вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, 04053, Україна)

E-mail: sosnovska.oo@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2177-0691>

Житар Максим Олегович – кандидат економічних наук, доцент, заступник директора Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету державної фіскальної служби України (вул. Університетська, 31, корп. В, Ірпінь, 08201, Україна)

E-mail: zhytarmaksym@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3614-0788>

UDC 338.2:351.862.4

JEL: B41; D01; D21

Sosnovska O. O., Zhytar M. O. The Elements of Methodology of the Economic Security Management of Enterprise

The article defines the structural elements of the methodology for managing the economic security of enterprise as a scientific ground for studying this process to form an outlook on their essence and identifying the possibilities of application in managerial decisions. The conceptions and theories of methodology of economic security management of enterprise are systematized according to its major functional subsystems – informational, financial, personnel, innovation and investment. It is determined that a significant place among the elements of the methodology of the process in research belongs to the system of management principles, among which a number of fundamental (generally researched) and particular (specific) principles are allocated and described. The system, functional, process, structural, situational (optional), optimization and behavioral scientific approaches to the management of economic security of enterprise are singled out and the possibilities of their implementation are defined. It is substantiated that the management process is often considered as an aggregate of functions, i.e.: certain types of activity, in the process of which the influence on the management object is carried out to achieve the set goal. With this in mind, it is proposed to use a functional feature to systematize the methods of economic security management of enterprise in accordance with the functions of forecasting, planning, analysis, evaluation, organization and control. It is specified that the proposed elements of the methodology of economic security management of enterprise are complementary and consistent. At the same time, it is noted that the choice of a specific element of the methodology of the research process depends on many factors of influence – the specifics of the enterprise's activity, its resource capabilities, targeted benchmarks, time frame, the existing level of economic security. It is generalized that awareness of the need for skillful use of methodological basis in the implementation of such a complex and multifaceted process as the management of economic security of enterprise is the guaranty to its successful operating and a stable development in today's conditions.

Keywords: enterprise, economic security, management methodology, conceptions, theories, principles, scientific approaches, methods.

Fig.: 1. **Tabl.:** 3. **Bibl.:** 14.

Sosnovska Olga O. – D. Sc. (Economics), Associate Professor, Head of the Department of Finance and Economics, Borys Grinchenko Kiev University (18/2 Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, 04053, Ukraine)

E-mail: sosnovska.oo@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2177-0691>

Zhytar Maksym O. – PhD (Economics), Associate Professor, Deputy Director of the Educational and Scientific Institute of Finance, Banking of the University of the State Fiscal Service of Ukraine (Bldg B, 31 Universytetska Str., Irpin, 08201, Ukraine)

E-mail: zhytarmaksym@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3614-0788>

Ключовою вимогою ефективного функціонування та стратегічного розвитку сучасного підприємства є збереження конкурентоздатних позицій і забезпечення власних цільових орієнтирів. Пріоритетним завданням зазначеного вектора є реалізація стратегії економічної безпеки підприємства, що особливо актуалізуються в умовах турбулентності сучасної економічної системи, виникнення кризових явищ світового масштабу, складної прогнозованості найбільш ефективних напрямів і результатів діяльності підприємств. З огляду на це, здійснення будь-якої управлінської діяльності вимагає чіткої та науково обґрунтованої методології процесу, що складається із сукупності взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих структурних елементів, варіативність використання яких дозволить забезпечити якість прийняття управлінських рішень та визначити дієві методи їх реалізації задля найбільш результативного досягнення поставленої мети.

Окремі аспекти теоретико-методологічних засад управління економічною безпекою підприємства в умовах невизначеного бізнес-середовища висвітлено в дослідженнях таких вчених, як О. І. Барановський та І. О. Бланк – формування окремих аспектів управління фінансовою безпекою підприємства [1; 2], В. В. Дергачова – розробка заходів антикризового управління як умова економічної безпеки [3], О. В. Ілляшенко – формування механізму системи економічної безпеки підприємства [4], Г. В. Козаченко – розвідки методологічних аспектів економічної безпеки підприємства [5], М. І. Копитко – розробка комплексного забезпечення економічної безпеки підприємств [6], О. М. Ляшенко – формування концептуалізації управління економічною безпекою підприємства [7; 8], Є. І. Овчаренко – розвиток теоретико-методологічних аспектів формування системи економічної безпеки підприємства [9], В. С. Сідак – визначення проблем управління економічною безпекою суб'єкта підприємництва

[10], О. А. Сороківська та С. М. Шкарлет – розробка інноваційних підходів до управління економічною безпекою суб'єкта підприємництва [11; 13] та інших. Враховуючи значні досягнення з цієї проблематики, слід водночас зазначити, що стан методологічних засад управління економічною безпекою підприємства у сучасних наукових розробках є недосконалим. Ураховуючи це, виникає необхідність дослідження існуючих концепцій, принципів, функцій, методів та інструментів реалізації процесу управління економічною безпекою підприємств, які було структуровано в дослідженні щодо формування методологічного базису управління економічною безпекою підприємства [12] відповідно до її ключових функціональних підсистем – інформаційної, фінансової, кадрової та інноваційно-інвестиційної безпеки.

Метою статті є визначення структурних елементів методології управління економічною безпекою підприємства як наукового підґрунтя дослідження цього процесу для формування світогляду щодо їх сутності та виявлення можливостей застосування в управлінських рішеннях.

Варто зазначити, що огляд сутності найбільш важливих концепцій і теорій методології управління економічною безпекою підприємства дозволяє дійти висновку про можливість різних варіантів їх узагальнення, адже деякі з наведених концепцій є придатними для використання одразу в декількох функціональних підсистемах (табл. 1). Наприклад, концепції фінансової підсистеми щодо забезпечення реального ринкового оцінювання окремих фінансових інструментів інвестування в процесі їх вибору можуть також служити методологічним елементом інноваційно-інвестиційної підсистеми. Разом із цим концепції, пов'язані з інформаційним забезпеченням учасників фінансового ринку та формуванням ринкових цін, є актуальними для інформаційної підсистеми.

Систематизація концепцій і теорій методології управління економічною безпекою підприємства за функціональними підсистемами

Інформаційна підсистема	Концепції постіндустріалізму (Д. Белл, Р. Дарендорф, А. Турен, Ф. Феррароті, Д. Етціоні)	Теорії комунікації когнітивного балансу, комунікативних потреб, конурентності (Ф. Хайдер, Е. Хоффман, А. Маслоу, Р. Емерсон, П. Танненбаум, В. Філіппов, Н. Караулов)	Концепції інформаційної економіки та розвитку інформаційного суспільства (О. Тоффлер, Й. Масуда, Дж. Нейсбіт, Дж. Бенігер, З. Бжезинський, М. Маклоен, М. Кастельс, А. Урсул, А. Ракітов)	Атрибутивна та функціональна концепції інформації (В. Глушков, Н. Вінер)	Концепції сталого розвитку (на основі впровадження сучасних інформаційних технологій)	
Фінансова підсистема	Концепції, що визначають мету та основні параметри фінансової діяльності підприємства (концепція пріоритету економічних інтересів власників Г. Саймона, сучасна портфельна теорія Г. Марковица, Д. Тобіна та У. Шарпа, концепція вартості капіталу Дж. Уільямса, концепція структури капіталу Ф. Модильяні та М. Міллера, теорія дивідендної політики Дж. Лінтера)	Концепції, що забезпечують реальне ринкове оцінювання окремих фінансових інструментів інвестування в процесі їх вибору (концепція вартості грошей у часі І. Фішера, Дж. Хіршлейфера, концепція взаємозв'язку рівня ризику та прибутковості Ф. Найта, теорії інвестиційної вартості Дж. Уільямса, М. Гордона, С. Баумана, концепція ціноутворення Ф. Блейка, М. Скоулза, Р. Мертона, Дж. Кокса і С. Росса)	Концепції, пов'язані з інформаційним забезпеченням учасників фінансового ринку та формуванням ринкових цін (гіпотеза ефективності ринку Ю. Фама, концепція агентських відносин М. Дженсена і У. Меклінга, концепція асиметричної інформації С. Майєрса та Н. Майджлафа, арбітражна теорія ціноутворення Р. Ролла, С. Росса)			
Кадрова підсистема	Класичні концепції управління персоналом (Ф. Тейлор, Л. Гілберт, М. Емерсон, О. Гастев, М. Вітке, Ф. Дунаєвський)	Поведінкові концепції (Е. Мейо, Ф. Ротлісбергер, В. Скотт, М. Фоллет, А. Маслоу, Д. Макгрегор, У. Оучі)	Компетентнісно-орієнтовані концепції (Дж. Хоткінсон, П. Сперроу, А. Фарнем, М. Армстронг)	Концепція Кайдзен (на основі сучасних концепцій менеджменту Lean Production і Total Quality Control)	Концепції соціальної відповідальності бізнесу – ділової етики, зацікавлених сторін, загальних цінностей, корпоративного громадянства, корпоративної стійкості (Г. Боуен, К. Девіс, А. Керролл, М. Шварц, Р. Акерман, Д. Вотава, В. Фредерік, Д. Вуд)	Сучасні концепції управління кадровими ресурсами (теорія людського капіталу М. Беккера, Я. Мінсера)
Інноваційно-інвестиційна підсистема	Концепція циклічного розвитку Й. Шумпетера (послідовники: С. Кузнець, Г. Менш, Д. Львов, С. Глазьев, Р. Фостер)	Еволюційно-інституціональні концепції економічного розвитку (концепція технічного детермінізму Дж.-К. Гелбрейта, теорія індустріально-технократичного суспільства Д. Белла, концепція гармонійної економіки Ф. Перру, концепція економічної інтеграції Г.-К. Мюрдала)	Концепції управління знаннями як основою інноваційного розвитку (теорія інтелектуальної технології Ф.-А. Хайєка, теорія інноваційної економіки та підприємницького суспільства П. Друкера)	Концепції стратегічного управління (спрямовані на створення й утримання конкурентних переваг, здатних забезпечити прибутковість у довгостроковій перспективі)	Концепції загального управління якістю (інноваційне вдосконалення якості продукції та організації процесів, що дозволяє досягти швидкого та результативного розвитку бізнесу)	

Також майже універсальною можна вважати концепцію загального управління якістю, що може бути методологічним підґрунтям для забезпечення якості інформації та кадрових ресурсів підприємства.

Окремої уваги заслуговує концепція циклічного розвитку, яка була заснована відомим економістом Йозефом Шумпетером і його послідовниками як одна з основоположних концепцій економічного розвитку у сфері інноватики та управління інноваційною діяльністю підприємств. Вважаємо, що дана концепція є основою управління будь-якої функціональної підсистеми економічної безпеки, адже інноваційний розвиток підприємств є доміантною вимогою сучасності для забезпечення їх стійкого функціонування та розвитку. При цьому динаміка інноваційних нововведень буде залежати також від якості інформаційно-комунікаційного забезпечення, ефективної організації фінансової діяльності, рівня інтелектуального капіталу підприємств тощо. Разом із цим, стан безпеки всіх функціональних підсистем також корелює із зовнішніми впливами циклічного економічного розвитку, що зумовлено інноваційними зрушеннями та досягненнями.

Значне місце серед елементів методології управління економічною безпекою підприємства належить сукупності фундаментальних і специфічних принципів. Слушно зазначено, що принципи управління є об'єктивними, оскільки мають закономірний характер, відображають закономірності розвитку управлінських відносин, внаслідок чого є логічним завершенням ланцюжка: «закони – закономірності – досвід управління – принципи». При цьому слід враховувати, що одна закономірність може породжувати безліч принципів управління, і, навпаки, ряд закономірностей може концентруватися в одному принципі управління. Роль принципів у системах управління визначається тим, що, з одного боку, принципи виступають як зведення основних законів управління, а з іншого боку – вони є правилами управлінської діяльності [8].

Вважаємо, що вибір принципів управління економічною безпекою підприємства певною мірою має враховувати результативність процесу – формувати базис для їх стійкого функціонування в умовах невизначеного економічного середовища (рис. 1). Наведемо сутнісні характеристики зазначених принципів.

До *фундаментальних (загальнонаукових)* принципів управління економічною безпекою підприємства слід віднести:

- ✦ *принцип наукової обґрунтованості* – передбачає врахування в процесі управління економічною безпекою підприємства загальноновизнаних економічних законів і закономірностей розвитку суспільства, законів критичного мислення, класичних наукових підходів і методів, адже їх застосування сприяє підвищенню ефективності управлінських заходів;
- ✦ *принцип синергії* – визначає кореляцію рівня економічної безпеки підприємства з рівнем економічної безпеки держави, регіону, галузі, комплементарний взаємозв'язок між якими буде впливати на результативність управлінських процесів на мікрорівні;
- ✦ *принцип цільової спрямованості* – припускає чітку постановку мети управління економічною безпекою підприємства, що має бути досяжна та реальна. Мета та будь-які цільові орієнтири процесу мають відображати загальну концепцію управління та конкретизувати критерії його ефективності;
- ✦ *принцип поєднання теорії та практики управління* – передбачає врахування специфіки діяльності підприємства в процесі управління їх економічною безпекою та вибір відповідного методичного інструментарію для забезпечення максимально можливого її рівня;
- ✦ *принцип системності та комплексності* – передбачає розгляд економічної безпеки як системи зі своїми особливостями, що складається з певних взаємопов'язаних елементів, які в інтеграційній взаємодії забезпечують її життєдіяльність. Також відповідно до цього принципу слід комплексно розглядати всі особливості діяльності конкретного підприємства та чинники впливу на управління їх економічною безпекою. Найбільший ефект досягається при синтезі методів і заходів у єдиний цілісний механізм – систему безпеки, що забезпечує формування системних властивостей для раціонального використання ресурсів і використання сучасних методів підвищення ефективності функціонування системи;

Рис. 1. Принципи управління економічною безпекою підприємства

- ✦ *принцип адаптивності* – виражається у гнучкості системи управління економічною безпекою підприємства, що передбачає здатність прилаштуватися до змін зовнішнього та внутрішнього оточення з метою уникнення загроз. Оскільки практично кожне підприємство має необхідність адаптації до зовнішнього середовища, виникає необхідність проведення гнучкої політики прогнозування макроекономічних процесів та управління внутрішніми бізнес-процесами;
- ✦ *принцип циклічної динаміки* – характеризує повторюваність ендогенних та екзогенних процесів, які прямо або опосередковано впливають на управління економічною безпекою підприємства, що зумовлено зміною фаз економічного розвитку та виникненням нових загроз і ризиків його діяльності;

- ✦ *принцип варіантності та пріоритетності* – передбачає виявлення й обґрунтування декількох варіантів чи сценаріїв досягнення мети управління економічною безпекою підприємства, а також ранжирування цільових орієнтирів і завдань (визначення пріоритетів) відповідно до обраної концепції;
- ✦ *принцип урахування фактора невизначеності* – передбачає моніторинг рівня

безпеки функціональних складових економічної безпеки підприємства в умовах впливу ризиків мінливого бізнес-середовища. Рівень ризику не має перевищувати чітко визначеної допустимої межі, що забезпечує його прийнятність і можливість збереження стійких параметрів функціонування;

- ✦ *принцип своєчасності та оперативності* – полягає у своєчасному реагуванні на нестабільну економічну динаміку на основі використання актуальної інформації та прийняття управлінських рішень для підтримання заданого рівня економічної безпеки підприємства в певному часовому проміжку.

У результаті дослідження існуючої сукупності спеціальних (конкретних) принципів управління економічною безпекою підприємства виокремлено такі принципи відповідно до її функціональних підсистем:

- 1) принципи управління інформаційної підсистемою:
 - ✦ *принцип якості інформації* – полягає в наявності найважливішого параметра для прийняття управлінських рішень, що передбачає репрезентативність, змістовність, достатність (повноту), доступність, актуальність, своєчасність, точність і достовірність інформації;
 - ✦ *принцип технологічної прогресивності* – передбачає використання інноваційних інформаційних технологій для отримання інформаційного продукту та забезпечення максимально можливого рівня інформаційної безпеки за допомогою прогресивності програмно-технічних засобів;
 - ✦ *принцип легітимності* – свідчить про те, що управління інформаційною підсистемою підприємства має відповідати законодавству, стандартам, положенням, керівним документам, а також нормативним документам на локальному рівні (основними у сфері інформаційної безпеки є Закони України «Про інформацію», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», «Про захист персональних даних» тощо).
- 2) принципи управління фінансовою підсистемою:
 - ✦ *принцип збалансованості фінансових інтересів* – передбачає забезпечення ба-

лансу фінансових інтересів підприємства, його окремих підрозділів і персоналу в процесі прийняття та реалізації рішень щодо управління фінансовими ресурсами підприємства та організації їх фінансової діяльності;

- ✦ *принцип фінансової автономії* – полягає в оптимальному співвідношенні власних коштів до всіх фінансових ресурсів підприємства, що є основною характеристикою його фінансової стійкості;
 - ✦ *принцип фінансової спроможності до розширеного відтворення* – передбачає формування необхідних фінансових ресурсів для забезпечення процесу самофінансування, а саме: здатність до інвестування коштів у фінансові активи для забезпечення стійких параметрів функціонування у стратегічній перспективі як результату постійного самовдосконалення та розвитку;
- 3) принципи управління кадровою підсистемою:
 - ✦ *принцип організованості управлінських процесів* – передбачає формування багаторівневої структури управління економічною безпекою підприємства з урахуванням делегування повноважень на відповідний рівень. Для забезпечення високого рівня організованості необхідною вимогою є підвищення пропорційності, безперервності, паралельності, прямо-точності, ритмічності та автоматичності управлінських процесів;
 - ✦ *принцип альтернативності* – полягає в можливості порівняння варіантів управлінських рішень з боку персоналу підприємства на основі критеріїв фактору часу, якості, масштабу, ризику, методу отримання інформації та раціональності застосування;
 - ✦ *принцип раціоналізації організаційних структур* – передбачає оптимальне співвідношення централізації та децентралізації функцій управління, делегування повноважень та міру відповідальності за їх виконання, усунення дублювання функцій управління, що сприяє формуванню гнучких організаційних структур і підвищенню фінансових результатів діяльності підприємства;

- 4) принципи управління інноваційно-інвестиційною підсистемою:
- ✦ *принцип інноваційного розвитку* – передбачає орієнтацію діяльності підприємства на високі стандарти роботи та постійне прагнення до нововведень як умови забезпечення конкурентоздатних позицій;
 - ✦ *принцип збереження конкурентних переваг* – полягає в підтриманні якісних і кількісних характеристик послуг підприємства, їх унікальних властивостей, що створюють певну перевагу підприємства над його конкурентами та сприяють забезпеченню його стійких позицій в окремих сегментах ринку;
 - ✦ *принцип економічної доцільності* – передбачає, що витрати на проведення заходів із упровадження інноваційних продуктів і підтримання певного рівня інноваційно-інвестиційної безпеки підприємства мають бути економічно обґрунтованими, тобто корисний ефект має перевищувати витрати на його досягнення.

Отже, застосування системи принципів в управлінні об'єднує різні завдання в цілісний механізм, що діє на об'єкт управління та сприяє ефективному досягненню поставлених цілей. Разом із цим варто зазначити, що вищенаведені принципи управління економічною безпекою підприємства є лише рекомендованими, адже можуть бути доповнені та деталізовані в ході здійснення управлінського процесу.

Визначення принципів і завдань управлінського процесу дозволяє виокремити підходи до його реалізації – упорядковану сукупність інструментів та способів, що використовуються суб'єктом управління у вирішенні конкретного завдання шляхом впливу на об'єкт управління (функціональні підсистеми) для досягнення результату. Наукові підходи до управління розкривають шляхи протидії виявленим і прогнозованим загрозам, небезпекам і ризикам у конкретних умовах, а також відображають стан захищеності підприємства в конкретному періоді часу (табл. 2).

Слід зазначити, що різноманіття управлінських процесів і наукових поглядів щодо вибору засобів їх реалізації зумовлює наявність значної кількості класифікацій методів управління за такими критеріями, як об'єкти, функ-

ції, етапи та напрямки управління тощо. Традиційним є виділення інституційно-правових, адміністративних (організаційно-розпорядчих), економічних, організаційно-технологічних, інформаційних, соціально-психологічних, маркетингових, ідеологічних та інших методів управління економічною безпекою підприємств. З огляду на це, погоджуємося з думкою, що «...в науковому пізнанні функціонує складна, динамічна, цілісна, субординована система методів різних рівнів, які використовуються з урахуванням конкретних умов. Загалом сучасній науці все більш притаманний методологічний плюралізм, проявом якого є прагнення дослідників застосовувати найрізноманітніші методи дослідження в їх поєднанні та взаємодії» [8]. Отже, вивчення процесів управління економічною безпекою підприємства можна досліджувати різними методами. Це залежить від особливостей науково-практичних питань, які необхідно дослідити, та можливості застосування конкретного методу з позиції його переваг і недоліків.

Вважаємо, що оскільки підприємство є складною динамічною системою, яка функціонує на рівні впливу внутрішніх і зовнішніх взаємозв'язків, забезпечення його економічної безпеки потребує застосування сукупності методів, що мають відповідати таким критеріям, як адекватність, своєчасність, реагування на загрози бізнес-середовища; мати високий рівень гнучкості управління; відображати практичну реалізацію стратегічних, тактичних заходів та оперативних дій із забезпечення економічної безпеки; мати високу ефективність реалізації прийнятих управлінських заходів і стимулювати зацікавленість всіх відповідальних осіб у забезпеченні високого рівня економічної безпеки.

Враховуючи, що процес управління доволі часто розглядається як сукупність функцій, а саме: певних видів діяльності, у процесі яких виконується вплив на об'єкт управління для досягнення поставленої мети, вважаємо доцільним використання функціональної ознаки для систематизації методів управління економічною безпекою підприємства (табл. 3).

Так, у сучасній літературі існує безліч підходів до класифікації функцій управління, що пояснюється застосуванням різного роду критеріїв їх оцінки [14]. Традиційними є класифікації функцій управління за суб'єктом управління, відпо-

Наукові підходи до управління економічною безпекою підприємства

Назва та сутність підходу	Можливості застосування в управлінні економічною безпекою підприємства
Системний підхід – методологія дослідження об'єктів і систем, що складаються із зовнішнього середовища (визначає вхід і вихід системи) та внутрішнього середовища (сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих підсистем, що забезпечують вплив суб'єкта управління та об'єкт)	Побудова системи економічної безпеки підприємства, яка складається із сукупності взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих підсистем
Комплексний підхід – передбачає врахування всіх можливих аспектів управління та їх взаємозв'язки, що сприяє підвищенню ефективності процесу.	Вибір підсистем економічної безпеки підприємства та комплексне управління ними
Інноваційний підхід – передбачає орієнтацію розвитку будь-якого процесу на активізацію інноваційної діяльності, інструментами реалізації якої мають бути фактори виробництва та інвестиційні ресурси	Забезпечення необхідного та максимально можливого рівня безпеки інноваційно-інвестиційної складової економічної безпеки підприємства
Інтеграційний підхід – має на меті дослідження та посилення взаємозв'язків між окремими підсистемами та компонентами системи, стадіями життєвого циклу об'єкта управління, вертикальними рівнями управління та його суб'єктами, що сприяє оперативності управління, раціональності використання ресурсів і досягненню поставленої мети	Проведення інтегральної оцінки ефективності економічної безпеки підприємства з урахуванням вагомості рівня безпеки кожної функціональної підсистеми.
Функціональний підхід – реалізація процесу управління здійснюється за функціями, сукупність яких необхідно виконувати для досягнення цільового результату. Передбачає вибір альтернативних об'єктів для виконання функцій та оцінку мінімуму сукупних витрат і корисного ефекту	Реалізація процесу управління економічною безпекою підприємства на основі реалізації функцій управління ризиками (діагностика, аналіз, квантифікація, оптимізація та моніторинг)
Процесний підхід – передбачає здійснення безперервного процесу управління за послідовними взаємопов'язаними діями (стратегічний маркетинг, планування, організація процесів, облік і контроль, мотивація, регулювання тощо)	Вибір етапів управління ризиками як основи забезпечення економічної безпеки підприємства та їх послідовна реалізація
Структурний підхід – визначення вагомості, пріоритетних факторів, методів, принципів та інших інструментів у їх сукупності для встановлення раціональності співвідношення та підвищення обґрунтованості розподілу ресурсів (різновидом є метод ранжування)	Вибір адаптивних методів на кожному етапі управління економічною безпекою підприємства, що можуть бути різними та мати різну результативність
Ситуаційний (варіантний) підхід – передбачає концентрацію різних параметрів і методів управління, що є найбільш адаптивними для конкретної ситуації в конкретному середовищі та конкретному часі. Застосування даного підходу базується на альтернативності досягнення мети під час прийняття та реалізації управлінського рішення та з урахуванням фактора ризику. Є найбільш адаптивним для використання в умовах сучасної економічної динаміки	Урахування невизначеності як специфічної риси сучасного бізнес-середовища, що характеризується виникненням ризиків та їх впливом на функціональні підсистеми економічної безпеки підприємства
Оптимізаційний підхід – передбачає перехід від якості до кількості на основі встановлення залежності між техніко-організаційними та економічними показниками, якістю товару та витратами на його виробництво, вивчення механізмів дії законів масштабу та економії часу, економічного взаємозв'язку витрат у сферах виробництва та споживання	Вибір методів оптимізації ризиків у процесі управління ними на основі оцінки витрат і отриманого результату. Передбачає визначення мети прийнятності ризику, що доволі часто є найбільш вигідним варіантом
Поведінковий підхід – методологія дослідження, яка полягає в застосуванні концепцій поведінкових наук до управління підприємством, що передбачає підвищення ефективності діяльності шляхом удосконалення кадрових ресурсів	Забезпечення організаційної гнучкості підприємства та досягнення їх організаційно-управлінської стійкості

Методи управління економічною безпекою підприємства

Функції управління	Методи управління
Прогнозування – наукове передбачення можливості відхилення цільового рівня економічної безпеки підприємства в результаті впливу внутрішніх і зовнішніх факторів невизначеного бізнес-середовища	Нормативний, параметричний, індексний, експериментальний, експертний, оцінка технічних стратегій, функціональний, екстраполяції, комбінований
Планування – обґрунтування цілей і способів їх досягнення на основі виявлення комплексу завдань, а також визначення ефективних методів їх виконання. Планування є основною ланкою та організаційним початком процесу управління економічною безпекою підприємства	Балансовий, нормативний, екстраполяції, техніко-економічних розрахунків, програмно-цільовий, експертний, факторного аналізу, статистичні, економіко-математичні методи оптимізації, індикативні
Аналіз – дослідження факторів (ризиків), що впливають на стан безпеки функціональних підсистем підприємства та динаміку зміни кількісних та якісних показників їх функціонування	Порівняння, індексний, балансовий, економіко-математичного моделювання, ланцюгових підстановок, графічний, функціонально-вартісний аналіз, факторний аналіз
Оцінка – квантифікація фактичного рівня економічної безпеки підприємства за її функціональними підсистемами та визначення ступеня відхилення даного рівня від нормативного (еталонного) значення	Ресурсно-функціональний, індикаторний (пороговий), експертний, матричний, економіко-математичного моделювання
Організація – впорядкування системи заходів щодо досягнення рівня економічної безпеки підприємства, що забезпечує стійкі параметри їх функціонування в конкретному часовому проміжку	Фінансово-економічні, організаційні, соціально-психологічні, мотиваційні, маркетингові, адміністративно-правові
Контроль – моніторинг рівня економічної безпеки підприємства для виявлення відхилень за кожною функціональною підсистемою та визначення обґрунтованості прийнятих управлінських рішень і ефективності їх виконання	Аналіз точки беззбитковості, вартісний аналіз, портфельний аналіз, АВС-аналіз, SWOT-аналіз, експертні, мультиплікативного моделювання, факторний аналіз відхилень

відно до етапів управління, як процесу, формою поділу процесу управління на складові частини. Досліджуючи та систематизуючи наукові розробки вчених і практиків, вважаємо за доцільне до основних функцій управління економічною безпекою підприємства віднести такі класичні функції, як: прогнозування, планування, аналіз, оцінку, організація та контроль, виконання яких потребує відповідних методів управління.

ВИСНОВКИ

Враховуючи вищевикладене, варто зазначити, що запропоновані елементи методології управління економічною безпекою підприємства є взаємодоповнюючими та послідовними, встановлення взаємозв'язку між якими дозволяє сформувати методологічну архітектуру досліджуваного процесу.

Безумовно, вибір конкретного елемента буде залежати від багатьох факторів впливу – специфіки діяльності підприємства, його ресурсних можливостей, цільових орієнтирів,

часового проміжку, наявного рівня економічної безпеки тощо. Проте усвідомлення необхідності вмілого використання методологічного базису при реалізації такого складного та багатогранного процесу, як управління економічною безпекою підприємства, є запорукою його успішного функціонування та сталого розвитку в умовах сьогодення. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. Київ, 2014. 759 с.
2. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия. Киев: Эльга-Н, 2009. 778 с.
3. Дергачова В. В., Колешня Я. О. Економічна безпека підприємства на засадах антикризового управління. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2018. № 3. С. 27–34.
4. Ілляшенко О. В. Механізми системи економічної безпеки підприємства: монографія. Харків: Мачулін, 2016. 504 с.

5. Козаченко Г. В. Естиметологічний аспект в економічній безпекології. *Проблеми економіки*. 2016. № 1. С. 167–173. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2016-1_0-pages-167_173.pdf
6. Копитко М. І. Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємств (на матеріалах підприємств транспортного машинобудування) : дис. ... д-ра екон. наук : 21.04.02. Київ, 2015. 478 с.
7. Ляшенко О. М. Економічна свобода як ключове положення концептуалізації управління економічною безпекою підприємств // Сучасні підходи до управління підприємством : зб. тез доп. ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 12 квітня). Київ : Вид-во «Політехніка», 2018. С. 109–112.
8. Ляшенко О. М. Концептуалізація управління економічною безпекою підприємства : монографія. Луганськ : СЛУ ім. В. Даля, 2011. 400 с.
9. Овчаренко Є. І. Система економічної безпеки підприємства: формування та цілепокладання : монографія. Лисичанськ, 2015. 483 с.
10. Сідак В. С. Проблеми управління економічною безпекою суб'єктів господарювання : монографія. Київ, 2008. 403 с.
11. Сороківська О. А. Управління економічною безпекою підприємств малого бізнесу: інноваційні підходи : монографія. Тернопіль : Терно-граф, 2016. 350 с.
12. Сосновська О. О. Методологічний базис управління економічною безпекою підприємства. *Проблеми економіки*. 2020. № 1. С. 190–196. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-1_0-pages-190_196.pdf
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-190-196>
13. Шкарлет С. М. Економічна безпека підприємства: інноваційний аспект : монографія. Київ : Книжкове вид-во НАУ, 2007. 436 с.
14. Sosnovska O. O., Zhytar M. O. Integral Valuation of the System Efficiency of Economic Security of the Enterprise // In: Association Agreement: Driving Integrational Changes : collective monograph. Chicago, Illinois, USA, 2019. P. 109–121.

REFERENCES

- Baranovskyi, O. I. *Finansova bezpeka v Ukraini (metodolohiia otsinky ta mekhanizmy zabezpechennia)* [Financial Security in Ukraine (Assessment Methodology and Support Mechanisms)]. Kyiv, 2014.
- Blank, I. A. *Upravleniye finansovoy bezopasnostyu predpriyatiya* [Financial Security Management of the Enterprise]. Kyiv: Elga-N, 2009.
- Derhachova, V. V., and Koleshnia, Ya. O. "Ekonomichna bezpeka pidpriemstva na zasadakh antykrizovoho upravlinnia" [Economic Security of the Enterprise on the Basis of Crisis Management]. *Ekonomika. Menedzhment. Biznes*, no. 3 (2018): 27-34.

- Illiashenko, O. V. *Mekhanizmy systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva* [Mechanisms of the Economic Security System of the Enterprise]. Kharkiv: Machulin, 2016.
- Kopytko, M. I. "Kompleksne zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstv (na materialakh pidpriemstv transportnoho mashynobuduvannia)" [Comprehensive Economic Security of Enterprises (On the Materials of Transport Engineering Enterprises)]: *dys. ... d-ra ekon. nauk : 21.04.02*, 2015.
- Kozachenko, H. V. "Estymetolohichniy aspekt v ekonomichnii bezpekolohii" [Estimatological Aspect in the Science of Economic Security]. *Problemy ekonomiky*. 2016. https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2016-1_0-pages-167_173.pdf
- Liashenko, O. M. "Ekonomichna svoboda yak kliuchove polozhennia kontseptualizatsii upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstv" [Economic Freedom as a Key Position in the Conceptualization of Economic Security Management of Enterprises]. *Suchasni pidkhody do upravlinnia pidpriemstvom*. Kyiv: Vyd-vo «Politekhnika», 2018. 109-112.
- Liashenko, O. M. *Kontseptualizatsiia upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva* [Conceptualization of Economic Security Management of the Enterprise]. Luhansk: SNU im. V. Dalia, 2011.
- Ovcharenko, Ye. I. *Systema ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva: formuvannia ta tsilepokladannia* [The System of Economic Security of the Enterprise: Formation and Goal Setting]. Lysychansk, 2015.
- Shkarlet, S. M. *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: innovatsiinyi aspekt* [Economic Security of the Enterprise: Innovative Aspect]. Kyiv: Knyzhkove vyd-vo NAU, 2007.
- Sidak, V. S. *Problemy upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu subiektiv hospodariuvannia* [Problems of Economic Security Management of Business Entities]. Kyiv, 2008.
- Sorokivska, O. A. *Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstv maloho biznesu: innovatsiini pidkhody* [Management of Economic Security of Small Businesses: Innovative Approaches]. Ternopil: Ternohraf, 2016.
- Sosnovska, O. O. "Metodolohichniy bazys upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu pidpriemstva" [The Methodological Basis of Management of Enterprise Economic Resilience]. *Problemy ekonomiky*. 2020. https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-1_0-pages-190_196.pdf
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-190-196>
- Sosnovska, O. O., and Zhytar, M. O. "Integral Valuation of the System Efficiency of Economic Security of the Enterprise". In *Association Agreement: Driving Integrational Changes*, 109-121. Chicago, Illinois, USA, 2019.